

CSAPODY MIKLÓS

MAGYAR POLITIKA ERDÉLYBEN ÉS AZ ANYAORSZÁGBAN 1920–1944

■ Bánffy Miklós 1943-as diplomáciai küldetésének története hű képet ad Magyarországról és Románia negyvenes évekbeli államközi kapcsolatáról. De nemcsak „az erdélyi grófok” és Kállay Miklós kormányfő eltökélt, a Miniszterelnökség és a Külügyminisztérium briliáns munkával véghezvitt vállalkozását foglalja magában. A háttérben ott feszülnek az anyaországi és az erdélyi magyar politikának az erdélyi magyarság első kisebbségi korszakát végigkísérő elvi és személyes konfliktusai is, melyek már jóval a második bécsi döntés (1940. augusztus 30.) előtt felerősödtek. A két pólust egyfelől Bethlen István, a magyar politika *great old man*-je és Kállay, Erdélyben Bánffy jelentette, másfelől Teleki Pál és Erdélyben Bethlen György, az Országos Magyar Párt elnöke. Bethlen kezdettől, Kállay 1942 márciusától miniszterelnökként, 1943 júliusáig külügyminiszterként Bánffy támogatója volt, míg a Bethlen-konzolidációt követő idők kormányfői, különösen Teleki, Bethlen Györgyöt ismerték el az erdélyi magyarság törvényes képviselőjének.

Bethlen István, az Antibolsevista Komité fő szervezője, a párizsi béke-delegáció főmegbízottja, erdélyi miniszter, 1921–31 között miniszterelnök a háborús években a náciellenes-nyugatbarát irányzatok vezéralakjaként támogatta Bánffyt. Kettejük rokonságuk mellett nemcsak a szövetségi gondolat (Erdély-trilógiája főhősét Bánffy részben Bethlenről mintázta) és egykori, Telekivel közös Székely Nemzeti Tanács-tagságuk kötötte össze. Együtt dolgoztak a békeelőkészítő iroda etnikai elvű határmódosítást célzó tervezetein is. Bánffy Bethlen első kormányában lett külügyminiszter, majd miután Bethlen genfi népszövetségi követi ajánlatát 1924-ben visszautasította (Ankarába pedig Bethlen nem akarta küldeni), odahagyta a diplomáciát. 1926-ban Bethlen egyetértésével tért haza Erdélybe, ahol döntő szava volt az anyaországi támogatások elosztásában. Sokáig jó kapcsolatot ápolt másik rokonával, a földrajztudós Telekivel is; az 1910-es években együtt voltak a Turáni Társaságban és a Királyi Magyar Automobil Clubban, Isztambulba is együtt utaztak. Telekivel, akit később Bethlen és Bánffy küldött Párizsba és Londonba a békefeltételek könnyítése felől tájékozódni, erdélyi politikája miatt Bánffy 1940-ben, második miniszterelnöksége idején került összeütközésbe.

Bánffy hazatérése idején a Magyar Párt a passzív közjogi-sérelemi politika parlamentáris gyakorlatát folytatta. Bethlen György abból indult ki, hogy a magyarság problémái nem rendezhetők mindaddig, amíg Erdély vissza nem kerül az anyaországhoz. Feladatát ebből eredően az autonómia és a kollektív kisebbségi jogok biztosításáért, a nemzetközi kisebbségvédelmi normák érvényesítéséért folytatott küzdelemben látta. Alkati, felfo-

gásbeli és műveltségi különbségekből fakadó ellentétük mellett ez a politika volt a fő oka kölcsönös és elmélyülő ellenszenvüknek, amely rányomta bélyegét az erdélyi magyar közélet valamennyi megmozdulására. Bethlen és köre azért idegenkedett Bánffytól, mert benne azt a „kívülről” érkezett, a kialakult status quót veszélyeztető politikai tényezőt látták, akinek megjelenése az erőviszonyok átrendeződését, sőt a kisebbségi képviselő hegemoniájának felszámolását hozhatja magával. A budapesti kormányzat egyszerre támogatta Bethlen védekező, egységőrző politikáját és Bánffy kulturális-társadalmi bázisépítését. Úgy ítélték meg, hogy míg Bethlen a politikai érdekcsoportok működését tartja mederben, Bánffy intézményépítése a szellemi-kulturális elit összefogását célozza (noha származása ellenére „baloldalinak” tartották).

Bánffy, akinek 1936-ra sikerült aláásnia vetélytársa pozícióit, 1939 elején lett a Romániai Magyar Népközösség elnöke. Addig „politikával nem foglalkoztam, hanem az erdélyi magyar irodalom és kultúrának szolgálataiban álltam – írta 1945 végén. – Működési terem a református egyház mellett főleg az Erdélyi Helikon írói csoportjának körében folyt le [...] Éppen azért, mivel nem politizáltam addig, lettem fölszólítva 1939-ben, hogy a Romániai Magyar Népszövetség élére álljak. Ezt a föladatot vállaltam, mert a román [és a] magyar nép megegyezését, és erdélyi magyar népünknek nyugalmasabb életét véltem ily módon biztosíthatni. Ez eléggé sikerült is, és egészen a háború kitöréséig lényeges haladás volt ebben az irányban, attól fogva azonban természetes, hogy [a helyzet] ismét romlani kezdett.” Azért esett rá a választás, mert Bukarest számára a belpolitikai forrongás idején az általa képviselt megegyezésre törekvő realpolitika kínálta a „magyar alternatívát”. Az a tény azonban, hogy nem választással, hanem királyi kinevezéssel került a kisebbségi közképviselő élére, éppen azok „demokratikus”, Bánffy ellen felhozott érveit látszott alátámasztani, akik Magyarországon autokratikus elveket követtek. Noha Bánffy felfogásának szép számmal voltak hívei az anyaországban is, működését a politikai osztály és a közvélemény óvatos és távolságtartó ellen-szenve kísérte. Meggyűlt vele a baja a kormányoknak is, amelyeknek erdélyi politikáját Bethlen István és Teleki ellentétes felfogása határozta meg. Az észak-erdélyi „kis magyar világban” Budapesten Bánffy, ha kegyvesztett nem is lett, a politika peremvidékére, mellékes szerepkörbe szorult. Munkatársa, Mikó Imre szerint Teleki azt sem bocsátotta meg neki, hogy „1940 augusztusában is román államkeretek között gondolkodott. Bánffy és köre megalkuvó és áruló, szabadkőműves és Călinescu-huszár lett olyan időben, amikor csokornyakkendővel, kölcsönzött székely dialektussal és antiszemita frázisokkal politikai karriert lehetett csinálni”. Akkoriban Bethlen György „a profaszta szellemű értelmiség zászlóvivője lett, az pedig elsősorban Bánffyt hazaárulózza, majd amikor a Teleki-kormánytól nem tudott célt érni, Imrédy [Béla] jobboldali ellenzékében csapódott le”. Bánffy félreállításának az volt az oka, hogy noha többnyire Bethlen István felfogását osztotta, másfél évtized eredményeivel igazolt saját Erdély- és nemzetpolitikáját folytatta. A pragmatikus Bethlen Gábor-i politikai hagyományt követte, elgondolásai távol álltak Bethlen György vele szemben Budapestről akkor már nemcsak felkarolt, hanem az állampolitika rangjára emelt politikájától, melyet rövidlátónak, hibásnak és ká-

rosnak ítélte. Új helyzete nem volt ellenére, közeledett már a hetvenhez, írni akart, nem a hatalmi politika másodvonalában tevékenykedni.

Azokra a teendőkre nézve, melyeknek a küszöbön álló második bécsi döntés (1940. augusztus 30.) nyomán kell eleget tenni, Bánffy, akkor még a Népközösség elnöke, 1940. július végén Márton Áronnal, Purgly László evangélikus főgondnokkal, valamint Bethlen Györggyel mint református főgondokkal bizalmasan ismertette elgondolásait. A magyar egység erősítése mellett azt kérte, tegyenek meg mindent a bosszúállás megelőzésére. Utalt az első bécsi döntéssel (1938. november 2.) visszacsatolt Felvidéken történtek rossz tapasztalataira: „Oda Csonka-Magyarország minden részéből özönlöttek az álláskereső. Egyrészt olyanok, akik közel két évtizede repatriáltak, magyar földön jól éltek és most visszatérve a Felvidékre maguknak követeltek minden állást és minden javadalmat; másrészt olyanok, akik Budapestről, az Alföldről vagy Dunántúlról kerültek oda, minden helyismeret nélkül. Mindkét csoport beözönlése nemcsak méltánytalan volt a helybeliekkel szemben, de a szolgálat és közrend szempontjából is igen káros volt.” Ezért is szükségesnek látta, hogy az új államkeretek között a politikai vezetés a hivatali és más posztok betöltésekor az erdélyi új nemzedék felkészült, a helyi viszonyokat jól ismerő tagjait részesítse előnyben.

A bécsi döntés másnapján Bánffy az *Ellenzék* címoldalán fordult Erdély magyarságához: „Adjuk bizonyítékát ebben a történelmi órában annak, hogy mi, magyarok mindenütt és minden körülmények között meg tudjuk őrizni azt a férfias fegyelmet és magyar méltóságérzést, amelyről mindenkor tanúbizonytságot tettünk. Legyünk bölcsen megértők azok iránt, akiknek szintén otthona Erdély. Csak így maradhatunk méltók Erdély földjéhez. Szavunk egyaránt szól minden magyar testvérünkhöz. Minden testvérünkhöz, azokhoz is, akik az új magyar határokon kívül maradtak.” Felhívását Teleki miniszterelnök mélyen rosszalta, lesújtó véleményét az akkor még működő kolozsvári konzulátuson keresztül megsürgönyözte Bethlen Györgynek is. Úgy vélte, a kiáltvány „teljesen szerencsétlen. Magyar Párt állásfoglalását ezek után megértem. Döntés pillanatában beállott új szuverenitási helyzet következtében első bekezdésnek mindkét államfő s mindkét kormány részéről való elfogadását kellett volna magában foglalnia. Második bekezdés teljesen szerencsétlen. Román állampolgári nyilatkozatként hangzik. Ha két utolsó bekezdéssel kapcsolatosan értette oda kellett volna tenni. *Népközösség nem magyar nép képviselése, de szükséges megoldás volt diktatórikus államforma idejére* [kiemelés: CSM] népközösség de jure már ma, de facto a magyar impérium megérkezéssel természetszerűleg azonnal megszűnik. Ezt ki kellett volna jelenteni, ami megnyugvást szült volna. Népközösségnek rendfenntartásban való ideiglenes részvételét hivatalos szervezettséggel kellett volna indokolni. E tekintetben kolozsvári népközösség kiáltványa sokkal helyesebb. Kérem Bánffyval közölni, hogy ilyen értelemben ratifikálja a helyzetet Bethlennel, azzal, hogy megállapított ideiglenesség folytán hasznos rendfenntartást ne zavarják.” Amikor a magyar politikai egység a Népközösség felszámolásával megbomlott, a bukaresti *Curentul* szerint a székekelyek „máris két részre szakadtak. Az egyik rész Bethlen György gróf vezetése alatt áll, míg a másik külön pártot alakított, és gróf Bánffy Miklós vezetése alatt csoportosult”.

A régi ellentét kirobbanása a bécsi döntés utáni első napokban sürgőszerű volt, éppen úgy, mint a hirtelen feléledő, Budapestről támogatott Magyar Párt és a széthullásra ítélt, a magyar tömegeket azonban még mindig összetartó Népközösség összecsapása. Telekivel „erdélyi politikája tekintetében eléggé ellentétes viszonyba kerültem – emlékezett Bánffy 1945 végén. – Végzetes hibának tartottam a kiutasításokat és azok embertelen formáit, mely esztelen intézkedés Észak-Erdélyt legjobb román elemeitől fosztotta meg, és az ebből származó gyűlölség lehetetlenné tette, hogy megfelelő számú román képviselő és felsőházi tag bejuthasson a magyar parlamentbe, amit én nagyon szükségesnek tartottam. Teleki iskolapolitikáját is hibáztattam, mert álláspontom az volt, hogy román vonatkozásban is az oktatás[t] a felekezeti iskolák legszélesebb mérvű engedélyezése útján kell megoldani, mégpedig azonnal. Eziránt többször fölléptem nála, de hiába.” Hogy az erdélyi konfliktusok sokasodásának a kormány elejét vegye, a külügyminisztérium és a konzulátus 1940. szeptember 2-án, egyetlen napon öt titkos számjeltáviratot váltott. Először Bánffy közölte Bothmer Károly konzullal: a „rég Magyar Párt holnap reggel proklamálni készül, hogy gróf Bethlen György átveszi magyarság vezetését. Bánffy azonnal letiltó rendelkezést kér, különben szétszakad magyarság és eddigi, átvételre vonatkozó szervezet és így összes megállapodások románokkal és németekkel felboríthatnának.” A konzul Bethlen György kérését is továbbította, miszerint „nem áll módjában hetek óta mindenfelől annyi kívánság elől kitérni. Mostani vezetőség átvételére vonatkozó módja közösség [a Népközösség] széles rétegében elégedetlenséget kelt, tegnap esti incidenst is kellő körültekintés nélküli eljárás eredményének tekinti.” Teleki ez ügyben Bethlen és Bánffy között egyensúlyozott. Újabb utasításában Bethlentől azt kérte, „mindent kövessen el, hogy a gyűlés, ha el nem halasztható, az ne manifesztálja magyarság szétszakadását és ne tegye hatálytalanná esetleg magyarság javára szolgáló már megkötött megállapodásokat, amelyeket magam megvizsgálók. *Magyar Pártot tekintettem mindenkor magyarság illetékes képviselőjének. Népközösséget átmeneti szükségmegoldásnak* [kiemelés: CSM]. Éppen ezért kívánhatom, hogy Magyar Párt ne zavarja meg harmóniát s a magyarság javára szolgáló szándékolt intézkedéseimet.” Megüzente azt is, hogy 1940. szeptember 13-án „este 6 óra után vele [Bethlennel] és néhány vezetővel megbeszélni kívánja a legfontosabb kérdéseket Kolozsvárt. Szeptember 14-re a katonai parancsnokságok útján összehívott körülbelül 51 vezető embert a visszacsatolt területek minden vidékéről, de kisembereket nem, mert ezeket nem ismeri. Kéri Bethlen Györgyöt, hogy 5-6 kisembert (kisgazdát, iparost, munkást) szombat, 14-i gyűlésre ő hívjon meg a miniszterelnök nevében.”

Az opportunistának és hazaárulónak mondott Népközösséget néhány hónap leforgása alatt elsodorta a nagypolitika. Az egységbontónak és liberális románbarátnak nevezett Bánffyt éles támadások sora és fagyos mellőzés várta, annak ellenére, hogy Horthy kinevezte a felsőház örökös tagjának, az érdemdús arisztokraták, kiérdemesült politikusok elitklubjába. Tagja lett a külügyi bizottságnak, ahol „Teleki és külügyminisztere Csáky [István] előttünk elég világosan elmondta, hogy úgy a német csapatszállításokat Magyarországon keresztül Romániába és Bulgáriába, mint a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozást a németek nyomása folytán

kénytelenek végrehajtani és nyilvánvaló volt a kormány felvilágosításából, hogy csak kényszernek engedett”. Bánffy a fegyverszünet azonnali megkötését próbálta elérni, majd amikor a német megszállás után „a Gestapo érdeklődött [budapesti] lakásom után, amit bizalmasan megtudván, azonnal Erdélybe jöttem”. Felsőházi tagságáról a Szálasi-puccs után, 1944. október 17-én lemondott, „Tekintettel arra, hogy magyar törvényhozásról többé nem lehet szó”.

A visszacsatolás után főként a régi Magyar Párt politikusai támadták élesen, akik közül számosan az Erdélyi Párt behívott képviselői, az új „többség kisebbsége” lettek, s akiknek néhány típusát *Erdélyi történetében* örökítette meg. Bánffy a párt létrejöttékor felhívást adott ki. Eszerint Bánffy Dániel, László Dezső és Teleki Béla úgy tájékoztatta, „olyan társadalmi szerv van alakulóban, amely az erdélyi magyarság közművelődési, gazdasági és szociális feladatait foglalná egybe, tehát az erdélyi népközösség munkáját folytatná új keretekben. Ez a társadalmi szervezet, visszanyúlva a már 1921-ben megkísérelt alapításra, [az] Erdélyi Magyar Szövetség nevét viselné. Tekintettel arra, hogy mindig és minden téren az erdélyi magyarság egységének szükségességét hangoztattam, s hogy mind a két vállalkozás ezt az egységet szolgálja, ezért most is azt hirdetem, hogy mindenki fogjon össze testvéri szellemben a vállalkozás támogatására.” Teleki 51 főt hagyott jóvá erdélyi képviselőnek, választása azonban Hory András diplomata, egykori meghatalmazott miniszter szerint „nem volt minden esetben szerencsés, mert nem az erdélyi Magyar Párt által ajánlott és arra érdemes embereket hívták be a képviselőházba, hanem azokat, akiket egyes budapesti »szakértők« javasoltak. Ezek közé helytelen információk alapján olyanok is bekerültek, akik a Magyar Párttal szembefordulva Bánffy Miklós szekerét tolták, s hozzájárultak a nemzeti egység megbontásához. Ez is igen rossz benyomást keltett Erdélyben. Gróf Bethlen György ezért nem fogadta el a neki felajánlott miniszteri tárcát, és visszavonult a párt vezetésétől.” Mikó Imre mellett Hory bizonyára másokra is gondolt, mindenesetre a Bánffy által javasoltak közül Asztalos Sándor, Kós Károly, Tamási Áron sem volt a behívottak között. Az anyaországi, baloldalinak nem mondható, Kállayval jó kapcsolatot tartó Milotay Istvánnak mégis úgy tűnt fel, „Az erdélyiek, alighogy elhitték a felszabadulást, alighogy kiélvezték a visszatérés első, önfeledt perceit – a háború nyomasztó légkörében egyelőre szinte kizárólag azt kapták tőlünk, ami rossz volt bennünk. A politikai, közigazgatási új berendezkedésben azok jutalmazását, akik az idegen uralommal, a román hatalommal szemben is szolgálalkúen viselkedtek, ahhoz lelkesen, készséggel alkalmazkodtak – miután nekünk is inkább az ilyenek kellettek. Akik igazán kitarítottak, ellent álltak, szenvedtek, akiket a román elnyomás is félretaposott – azokat mi is félretettük. Nekünk is ellenzéknek számítottak. Inkább az előbbieket kellettek, azok kaptak tőlünk is minden jót: képviselői kinevezést, – behívást, ahogy mondtuk – aztán szolgabírótságot, közjegyzőséget, a falusi jegyzőségekből a javát és majdnem minden egyebet. A húsz éven át küzdő, szegénységében, megalázottságában is kemény Erdély – ott állt üres marékka... Horthyék nem szerették az ilyen népet...”

Ezzel szemben 1940. november 26-án, a felsőház elnökének köszöntője után, „midőn tizennyolc év után először van alkalmam a magyar or-

szágyúlélen ismét felszólalni”, Bánffy azokhoz szólt, „akik odatúl maradtak, az új határokon túl. Ki kell fejeznem, hogy töretlen indulattal fenn akarjuk, és fenn fogjuk tartani velük azt a lelki közösséget, amiben idáig éltünk, és hogy semmi, de semmi el nem szakíthatja azt a szellemi egységet, ami erdélyi magyarságunkat mindenkor összefogta. [...] Midőn mi, néhány kiválasztottak, itt megjelenünk, szükséges, hogy azokról emlékezzem, akik a magyar életet, a magyarság fennmaradását, sőt intézményeinek megerősítését Erdélyben munkálták. Üdvözlöm kell mindazokat, akik mint névtelen katonák, töretlen hűségben, minden sanyarúság és minden üldözéssel szembeszállva, önzetlenül dolgoztak a magyar gondolatért.” A Népközösség említése nélkül azokat méltatta, aki „két évtized utolsó és talán legnehezebb korszakában, ostromállapot és mozgósítások háborús légkörében némán és szakadatlan munkával az egész Erdély magyarságát egyetlen táborba egybe tudták fogni”. 1940. december 19-én, a Népközösség munkájáról számot adó nagy beszéde végén Bánffy Telekinnek üzent, aki addig „egyetlen mondatot mondott a népközösségről és munkásairól a nyilvánosság előtt október 1-jén, mégpedig azt, hogy az ebben munkálkodókat »hazafias szempontból elítélni nem lehet, amint ma egyes túlzók teszik«. Kétségtelen előttem, hogy a miniszterelnök úr ezt jó szándékkal és igazolásunkra mondotta. Régi baráti kapcsolatunknál fogva is hiszem ezt és ezért hoztam már többször szóba, hogy e nyilatkozat eléggé szerencsétlen formája folytán a nagyközönség szemében majdnem elítélő jellegű. Ez világossá válik, ha más vonatkozásban használom ezt a kifejezést. Ha például csak azt mondanám arról a buzgó tevékenységről, amelyet a miniszterelnök úr Erdélyben már negyedik hónapja teljesít, hogy tevékenységét hazafias szempontból nem lehet elítélni, ahogy némely túlzók teszik: nem hiszem, hogy a miniszterelnök úr ezt különösebben jó néven venné, vagy elismerésként könyvelné el.”

Az elhangzottakkal ellentétben Bethlen György úgy vélte, a Magyar Pártnak köszönhető, hogy „a magyarság összetartása, fajszeretete, szívós akarata mindig sikeresen visszaverte a »divide et impera« elv alkalmazásának minden újabb és újabb kísérletét, annak ellenére, hogy a román kormányok által használt módszerek miatt az erőviszonyok ránk nézve nagyon egyenlőtlenek voltak”. Úgy vélte, hogy már annak idején sem volt semmi szükség „oktrojált szervre”, és azt is a sajtóból tudta meg, hogy „a román belügyminiszter Bánffy Miklós grófnak saját kérésére működési engedélyt adott az ő elnökelete alatti magyar népközösség számára, tehát nem a szervezésre adott megbízatást, hanem már rögtön elnökké való kijelölését tartalmazta a miniszteri elhatározás. A népközösség további működése magán viseli megalakulásának bélyegét. A régi választott vezetőség félretolása és a kormánykinevezés miatt a népközösség a magyar közvéleményben nem verhetett gyökeret. Senki sem támadta, a román cenzúra és a kormányhatalom védelme alatt állott és mégsem tudott eljutni az országos megalakulásig.” Azzal zárta állásfoglalását, „sohasem fogok szégyenkezni azért, hogy a román kormány jónak látta politikai diszkvalifikálásomat”. December 27-i válaszában, véleménye fenntartása mellett Bánffy kijelentette, nem bírálta Bethlen egykori pártját, „sőt azt hangsúlyoztam, hogy az adottságok keretei között teljesen megfelelt hivatásának”, vitába mégsem bocsátkozik, „mert az erdélyi magyarság egységére

ma is szükség van. Ezt a célt rontanám, ha ezt megtenném. A magyar közvélemény a közelmúlt eseményeit hovatovább amúgy is történelmi távlatban fogja megítélni.” Bethlen erre döntőbírótság felállítását kérte, melynek „tanúkihallgatások és írásbeli adatok beszerzése, valamint vizsgálat alapján módja lesz a tények valóságára felett ítéletet hozni, amelynek kész vagyok magamat minden feltétel nélkül alávetni”.

Bárdossy László miniszterelnök bukása után 1942. március 19-én Kállay Miklós alakított kormányt, aki a 2. magyar hadsereg áprilisi front-
ra küldése után úgy vélte, Magyarország pozícióját az Erdélyért folyó küzdelemben is megerősítette. A közös kiugrás megkísérlésében 1943 elején Bethlent annak felismerése vezette, hogy a háborús helyzet Magyarország számára viszonylag kedvező. Kállay tisztaban lévén a román közvélemény türelmetlenségével, amellyel a német vereségek láttán azonnali kiugrást sürgetett, júniusban a magyar–román ellentétek tompításában kérte Hitler közvetítését. A Romániával 1943 elején kialakult „dialogus” kecsesgető, noha bizonytalan fejleményei egyszerre töltötték el kétségekkel és némi reménnyel. A tárgyalásokat előkészítő üzenetváltás alapján úgy vélte, a közeledésnek, sőt bizonyos kérdésekben a megegyezésnek is fennáll a lehetősége, akkor is, ha lehetetlen áthidalni az Erdély jövője ügyében meglévő antagonisztikus ellentéteket. 1943. január vége–március eleje között zajlott le az angolszászokkal folytatott titkos békekísérletek első, eredménytelen hulláma. Kállay a szövetségesek balkáni partraszállására épített, s mivel bizonyos volt benne, hogy alkalmas időpontban Románia azonnal átáll, a kölcsönösen javíthatónak nevezett légkörben mindent megtett, hogy Magyarország Románia előtt szakítson Hitlerrel, különben végleg elveszti Erdélyt. Megbízásából Bánffy mint volt külügyminiszter 1943. június 18-án Bukarestbe indult, hogy úgymond tekintélyes kormányon kívüli politikusként Kállay és Mihai Antonescu miniszterelnök-helyettes megállapodása szerint félhivatalos tárgyalást folytasson Gheorghe Mironescu volt miniszterelnökkel a két ország viszonyának javításáról. Igazi és titkos célja azonban az volt, hogy Iuliu Maniuval, az angolbarát ellenzék vezérével találkozhasson, aki Bethlen Istvánt a legnagyobb magyar politikai tekintélyként tisztelte. Maniu már 1942 végén találkozót kért Bethlentől, s noha Kállay maga kérte fel rá, Bethlen, akit figyelt a Gestapo, nem látogathatta meg a Siguranța által szemmel tartott Maniut. Választása 1943 elején Bánffyra esett, neki jutott a feladat Maniuval egyezségre jutni a háborúból való egyidejű kilépésről és a Hitler-ellenes koalícióhoz való közös csatlakozásról. Amikor a küldetésről Bethlen és Kállay először beszélt Bánffyval, Bethlen állítólag ezt mondta neki: „Megtaláltuk azt a köpönyeget, ami alatt Bukarestbe mehetsz, anélkül, hogy a németek gyanút fognának utad valódi célja iránt.” Az akkor már hetvenéves Bánffy Bethlen István kérésére eljárta már kényes ügyekben. 1914 óta több olyan feladatot vállalt, melyekhez szükség volt az ő formátumára, éleslátására és tapintatára. Az elsőt 1918 végi európai körútja, a másodikat 1926 utáni erdélyi közéleti működése példázza: kolozsvári bankelnöksége, az *Ellenzék* napilap irányítása, az Erdélyi Szépmíves Céhben és a Helikonban játszott vezető szerepe. Valószínű, hogy a Népközösség elnöki tisztének elfogadásában sem nélkülözte Bethlen támogatását. Az *Erdélyi történet* írója tisztában volt a történelmi tényekkel és a politikai helyzet összetevőivel csak-

úgy, mint a román politikai osztály (parasztpártiak, liberálisok, vasgárdisták, kommunisták), sőt az egész román társadalom „Erdély-opciójával”. Jól ismerte Maniut is, róla mintázta trilógiája tekintélyes román ügyvédjét, Timisán Aurélt, az Erdély Romániához csatolásáért dolgozó politikus vészjóslóan előrelátó alakját.

Bethlen és Kállay 1943. februári felkérése után Bánffy utazására június derekán került sor. A küldetés előkészítése során a magyar diplomácia intenzív munkába kezdett Kállay közvetlen irányításával. A megbeszélések követendő irányvonalára nézve elemzések, összefoglalók és személyes utasítások készültek, az utazás előkészítése, biztonságos lebonyolítása érdekében körültekintő technikai-szervezési munkálatok folytak. A tartalmi kérdésekre különösen nagy hangsúlyt fektettek. A külügyi apparátusok nagy energiákkal kivonatolták a második bécsi döntés idején és a következő években keletkezett iratanyag témaköreit, a külképviseletek (köztük főként a bukaresti, brassói és aradi missziók) jelentéseinek felhasználható érveit. Bánffy tárgyalásait a fennmaradt iratanyag tanúsága szerint kétségtől nagy erők mozgósításával, rendkívüli körültekintéssel, hozzáértéssel és szakmai igényességgel készítették elő. Kállay és Bethlen, Ghyczy Jenő külügyi államtitkár, Szegedy-Maszák Aladár és a Külügyminisztérium Politikai Osztálya, valamint Nagy László bukaresti követ arra számított, hogy az álláspontok kölcsönös „szondírozását” a legsürgősebb függő kérdések, a dél-erdélyi magyarság helyzetét javító román intézkedések megvitatása követi. A bukaresti követség fokozott készenléti állapotban dolgozott, Nagy László napi kapcsolatban állt Mihai Antonescuval, a sokat tapasztalt Bánffy pedig azzal is jónak látta bebiztosítani az akciót, hogy Budapestről Bukarestbe tartva Kolozsváron felkereste az ottani német konzult, Von Damerou-Dambrowskit. „Szigorú titoktartást kérve” (a német kormánynak és a Gestapónak üzenve) „bizalmasan” beavatta Mironescuval tervezett tárgyalásának részleteibe, miközben mélyen hallgatott Maniuval való találkozásáról. Bánffy a félhivatalos vonalat Maniu, a Maniuval folytatott tárgyalást Antonescu előtt tartotta titokban, Szinaján és Bukarestben egyik partnere sem tudott a másíkról, sőt a bukaresti Gestapót, az utána szaglászó báró Ritgent is sikerült megtévesztenie. (A németek 1944 októberében csak arról szereztek tudomást, hogy a magyar kormány a románokkal közös kiugrási egyeztetést tervez, ami információik szerint elmaradt. Nem tudták, hogy Bánffy már véghez is vitte. Bonchidai kastélyának német kirablása és elpusztítása nem Bánffy bukaresti missziójának, hanem németellenes állásfoglalásainak volt a következménye, közelebbről annak, hogy Horthyt az azonnali kiugrásra akarta rávenni.)

Bánffy átérezte küldetése súlyát, és bár erdélyiként nem voltak illúziói, körültekintően, lelkiismeretes alaposággal tett eleget feladatának. Sztoikus és már-már fatalista, önmagáért való eltökéltséggel, ám nem kevés leleménnyel járt el, noha küldetését eleve reménytelennek tartotta. Arról, hogy Maniu nem is akar megállapodni, már akkor megbizonyosodott, amikor a közös kiugrás feltételét partnere abban jelölte meg, hogy Magyarország előbb rendezze „a szlovák és a délszláv kérdést”. Maniu azért hátrította el Bánffy felvetését, mert már megegyezett Edvard Benešsel, aki egész Erdély Romániához csatolását szorgalmazta Moszkvá-

ban. Bánffy azonban, aki éppúgy ragaszkodott Erdélyhez, mint Bethlen és Kállay, úgy vélte, még mindig elkerülhető Magyarország tönkretétele és területének megcsonkítása. Tisztában volt vele, hogy a közös kiugrással mindkét ország ott ülne a győztesek között, ez azonban nem közös, csupán magyar érdek volt. Azt is tudta, hogy a béketárgyalások automatikusan érvénytelenítik a szövetségesek által el nem ismert bécsi döntéseket, vagyis hogy a rendezés alapját a trianoni határok fogják képezni. Világosan látta, mit nyer majd a győztes, mi vár a vesztesre, miközben a szeme láttára öltött alakot az ellenséges szomszédok stratégiája. Magyarország ahelyett, hogy a németek szövetségét elhagyta volna, Erdély jövőjét a nagyhatalmak döntésére bízva közös kiugrást sürgetett, Románia pedig ugyanerre készült, csak hogy a magyarok nélkül, hogy visszaszerezze Észak-Erdélyt is. Bánffy hiába tudta, hogy a magyarok bizonytalan „közös” útja összeegyeztethetetlen a románok elhatározott külön útjával, kötött mandátuma a bécsi döntésre épült.

Mivel Mironescuval folytatott tárgyalása haszontalan formalitásnak bizonyult, a hajthatatlan Maniu pedig a titkos megegyezést hiúsította meg, Bánffy 1943. június 24-én távozott Romániából, ahová, ha a háborúból addig Magyarország kilép, el sem kellett volna mennie. Hazatérve „mély hallgatásba burkolózott”, s később is csak annyit mondott keserűen Mikó Imrének: „amilyen okosok ők, olyan buták vagyunk mi”. Kiugrani még sokáig nem lett volna késő, Bukarest után pedig még inkább sürgetett az idő, ehhez azonban a magyar vezetés olyan fordulatára lett volna szükség, melynek végrehajtására számos okból nem kerülhetett sor. A Bánffy-misszió tehát, mint azoknak a békepróbálkozásoknak egyik láncszeme, amelyeknek részleteit Kállay még Horthy előtt sem fedte fel, célirányos, mégis hiábavaló kísérlet maradt Magyarország megállítására azon a lejtőn, amely *A magyar politika kritikája* című munkája szerint „végül a katasztrofához vitt, és csakis oda vihetett”.

